

generalization of conceptual orientations and empirical evidence as gleaned from relevant academic literature. The findings reveal that one of the most prominent tendencies in the preparation of foreign language teaching candidates in the USA is implementation of standards in the sphere of foreign language teaching and teacher education, critical concern over the quality of teacher education and increase of control over its effectiveness, emphasis on the oral proficiency attainment of student-teachers, optimising the content of teacher education programs, early start and extended practical experience in schools etc. The basic constituents of professional competence increasingly addressed in the teacher education research and practice are communicative, cultural, general pedagogic and psychological, methodological, technological and research competencies. The results of empirical studies testify to demonstrable positive effects of communicative competence development methods used in American universities, as shown by numerous studies reporting results of oral proficiency assessment of foreign language teaching candidates at the examination OPI. The research findings indicate that the quality of teacher education is enhanced owing to greater congruence of widely recognized and established normative demands of teacher preparedness, the system of external accountability, as reflected in the relevant documents of educational standards. Implementation of teacher preparation standards, and introduction of the examination OPI have led to gains visible in the spread of adequate approaches of professional competence development in teacher education, optimization of methods, forms and means of language teacher preparation around the country, as well as special training offered to student-teachers enabling them to base their instruction on the principles underlying standards of foreign language learning. Further research is necessary to specify what didactic approaches are used in the American universities aimed at developing professional competence's constituent components.

Key words: professional competence, foreign language teachers, training of teachers-philologists, standards of teachers professional training and development, USA.

УДК 373(091):2-47-025.1(477+4)

Юрій Тарабан

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0001-8895-3751

DOI 10.24139/2312-5993/2019.10/232-247

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ЗМІСТОВІ ОСНОВИ ТЕОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УНІВЕРСИТЕТАХ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНИ

Дослідження присвячене аналізу організаційних та змістових основ теологічної освіти в університетах Німеччини. Визначено й описано основні особливості організації теологічного навчання в університетах Федеративної Республіки Німеччини. Наведено маловідомі документи, що визначають зміст теологічної освіти в Німеччині з урахуванням релігійних особливостей різних конфесій. Описаний курикулум теологічного факультету. Визначено завдання викладання теології в університетах Німеччини.

На нашу думку, дослідження організаційних та педагогічних особливостей діяльності німецьких теологічних факультетів допомагає використовувати їх елементи у практичній діяльності закладів освіти України. Результати дослідження допомагають визначити окремі практичні рекомендації на майбутнє.

Ключові слова: теологічна освіта, заклади вищої освіти, теологічні факультети, релігійні заклади теологічної освіти, типологія закладів освіти, підготовка спеціалістів з теології, релігійна структура населення Німеччини, структура теологічної освіти.

Постановка проблеми. Сучасний європейський освітній простір включає багато складових, які в сукупності забезпечують формування життєвих компетенцій, потрібних людині для вирішення нагальних завдань соціальної та професійної активності. Європейська освіта традиційно містить проблематику релігійного навчання та виховання, які реалізуються різними способами, у тому числі й за допомогою теологічної освіти. Особливістю ментальності сучасного європейця є обізнаність у питаннях релігійного виховання, знання основ власної релігійної традиції як елементу самоідентифікації, а також плюралізму, толерантності та поваги до представника іншої культурно-історичної ідентичності.

Наведені міркування відображають провідні аспекти системи взаємодії держави, школи, релігії, суспільства в межах якої функціонує європейська система теологічної освіти, що зумовлює потребу у висококваліфікованих фахівцях-теологах. Теологічні факультети функціонують в університетах Німеччини, Швейцарії, Греції, Сербії, Румунії, Болгарії та інших європейських країнах.

Інтерес до системи вищої освіти у ФРН зумовлений об'єктивними причинами. Країна має багаті історичні традиції освіти, що дає їй змогу відігравати провідну роль у галузі світової науки і освіти. Німеччина є однією з країн-ініціаторів та активним учасником процесу створення Європейського простору вищої освіти й має значний досвід у галузі професійної підготовки фахівців у нових соціокультурних умовах XXI ст.

Наразі теологічна освіта є специфічною галуззю діяльності університетів Німеччини, що відображає конфесійну структуру та релігійний склад населення країни. За даними спеціалізованого інформаційного ресурсу FOWID (Forschungsgruppe Weltanschauungen in Deutschland), на сьогодні у ФРН 28 % населення складають католики, 25 % – протестанти, близько 5 % – мусульмани. Близько 38 % населення є людьми нерелігійними та атеїстами. Решта населення відвідує різні нечисельні релігійні об'єднання (Liste, 2018/2019). У межах, визначених чинним федеральним та земельним законодавством, кожна з конфесій формує попит на спеціалістів у галузі релігії відповідно до віросповідання.

Дані, що наведені нижче, дають уявлення про динаміку релігійного складу населення Німеччини (Religionszugehörigkeiten, 2018).

Таблиця 1

Динаміка релігійного складу населення Німеччини

Рік	2018		2017		2016		2018-2017	2017-2016
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Абсолютні показники	Абсолютні показники
Римо-Католицька Церква	23.002.000	27,7	23.311.000	28,2	23.580.000	28,5	- 309.000	- 269.000
Євангелічна Церква	21.141.000	25,5	21.536.000	26,0	21.930.000	26,5	- 395.000	- 394.000
Іслам	4.255.000	5,1	4.155.000	5,0	4.050.000	4,9	+ 100.000	+ 105.000
Представники інших релігій *)	3.250.000	3,9	3.250.000	3,9	3.250.000	3,9	-	-
Вільного віросповідання	31.371.000	37,8	30.489.000	37,0	29.990.000	36,2	+ 882.000	+ 499.000
Загалом	83.019.000	100	82.741.000	100	82.800.000	100	+ 278.000	- 59.000

*) інші релігійні спільноти Православна Церква 1,9 % / інші християнські спільноти 1,1 % / іудеї 0,1 % / буддисти 0,2 % , індісти 0,1 % , єзиди 0,1 % / інші 0,4 %.

Аналогічні дані повідомляє авторитетний спеціалізований ресурс REMID (Liste, 2018/2019).

Теологічна освіта є складовою освітнього процесу сучасного університету Німеччини, відображаючи концептуальну основу його функціональної структури. В університетах діють навчально-наукові підрозділи, призначені для успішного формування компетентностей у галузі теології: факультети та інститути, кафедри та лабораторії, спеціалізовані бібліотеки та бібліотечні відділи, електронні наукові бібліотеки та інформаційно-довідкові системи, які у своїй функціональній взаємодії створюють умови для успішного навчання студентів-теологів різного академічного рівня підготовки.

Узагальнені дані щодо випускників університетів Німеччини свідчать, що кожного року теологічні факультети університетів Німеччини випускають кілька тисяч фахівців, які стають не лише теологами, а й викладачами релігійних дисциплін для закладів вищої та середньої освіти, науковцями, експертами та фахівцями в різних галузях соціокультурної діяльності. В університетах здійснюється активна науково-дослідницька робота, результатом якої є захист понад 200 дисертаційних досліджень щороку та присвоєння вчених звань з теології (Liste, 2018/2019; Religionen, 2019). Наведені факти свідчать про актуальність вивчення теології серед студентської молоді Німеччини, що, у свою чергу, створює позитивну мотивацію для студентів українських ЗВО.

Аналіз актуальних досліджень. Організаційні аспекти теологічної освіти в закладах вищої освіти Німеччини досліджували такі німецькі вчені, як Готфрід Біттер (Gottfried Bitter), Бернард Гром (Bernhard Grom), Хельмут Ханіш (Helmut Hanisch), Ганс Гюнтер Хаймброк (Hans Günter Heimbrock),

Норберт Метте (Norbert Mette), Фрідріх Швайцер (Friedrich Sweitzer), Ганс Георг Зіберт (Hans-Georg Ziebert) та ін. Проблематика організації підготовки висококваліфікованих фахівців з теології до викладання релігійних дисциплін у закладах освіти Німеччини досліджена в працях таких науковців, як У. Бауман (U. Baumann), К.-Е. Ніпкова (К.-Е. Nipkow), Г. Леммерманна (G. Lemmermann), Г. Рюппелля (G. Ruppell), Р. Фрілінга (P. Frilling), Д. Цілессена (D. Zillessen), Г.-А. Штемпеля (G.-A. Stempel), К.-Т. Шайльке (К.-Т. Scheilke) та ін.

Цінними джерелом для нашого дослідження є документи федеральних та земельних органів влади, церков, університетів, у яких регламентовано організаційні засади діяльності теологічних факультетів державних університетів ФРН. Так, право громадян на релігійну освіту закріплене Конституцією ФРН (Grundgesetz, 1949), а також конституціями федеральних земель. Право на створення та функціонування зазначених факультетів надане культурним комітетам різних федеральних земель (див. ст. 149. п. 3 Конституції ФРН «Про збереження теологічних факультетів в університетах»). Практику конкретного застосування тих чи інших юридичних норм у правовому просторі ФРН містить двотомна Настольна книга державно-церковного права ФРН (Handbuch, 3), де міститься інформація про нормування теологічної освіти у правовому полі ФРН.

Зазначимо церковні документи, що містять нормативні підходи до сучасної католицької теологічної освіти:

- Апостольські конституції «Sapientia Christiana» (Sapientia, 1979) та «Veritatis Gaudium» (Veritatis, 2017);

- Декрети про Католицько-богословські факультети в державних університетах у межах Німецької єпископської конференції, спрямовані на належну адаптацію та застосування норм Апостольських конституцій «Sapientia Christiana» та «Ordinationes» від 1 січня 1983 року № 234/78 и 234/78 B;

- Рішення Генеральної асамблеї єпископської конференції Німеччини «Вивчення філософії у теології» (Das Studium der Philosophie im Theologiestudium) від 22 вересня 1983 р.;

- «Рамкові статuti та рамкові порядки для референтів громад та пасторських референтів» (Rahmenstatuten und Ordnungen für Gemeinde- und Pastoralreferenten/Referentinnen) від 10 березня 1987 р.;

- «Рамкове положення про підготовку священника» (Rahmenordnung für die Priesterbildung) від 1 грудня 1988 р. та від 12 березня 2003 р.;

- Декрет Конгрегації католицької освіти про навчання на факультеті канонічного права «Decretum Congregationis de Institutione Catholica quo ordo studiorum studiorum in Facultatibus Iuris Canonici innovatur» від 2 березня 2002 р.;

- «Церковні вимоги до навчальних занять для набуття освіти з католицького віросповідання, а також магістрантів католицького віросповідання в якості основного або допоміжного фаху» (Kirchliche Anforderungen an die Studiengänge für das Lehramt in Katholischer Religion sowie an die Magister- und BA-/MA-Studiengänge mit Katholischer Religion als Hauptoder Nebenfach) Німецької єпископської конференції від 25 вересня 2003 р.;

- «Церковні вимоги до модульного навчання з католицької теології (повної теології) у межах Болонського процесу» (Kirchliche Anforderungen an die Modularisierung des Studiums der Katholischen Theologie (Theologisches Vollstudium) im Rahmen des Bologna-Prozesses) Документ Німецької єпископської конференції від 8 березня 2006 р.;

- «Основний документ про модуляризацію навчання в галузі теології, релігійної педагогіки, філософії релігії в Католицьких навчальних закладах» (Eckpunktepapier zur Modularisierung des Studiengangs, Religionspädagogik und kirchliche Bildungsarbeit' an den Katholischen Fachhochschulen) від 28 серпня 2006 р.

Назвемо церковні документи, що визначають особливості організації євангелічної теологічної освіти:

- «Огляд змісту навчальної програми з євангелічної теології та вимог до оволодіння навчальними курсами, що висувуються на екзаменах (Übersicht über die Gegenstände des Studiums der Evangelischen Theologie und die Voraussetzungen und Gegenstände der theologischen Prüfungen) 16-17 липня 1998 р.;

- Порядок проміжного іспиту (дипломного екзамену) в межах курсу «Євангелічна теологія» (перший церковний теологічний іспит) (Rahmenordnung für die Zwischenprüfung (Diplomvorprüfung) im Studiengang «Evangelische Theologie» (Erstes Kirchliches Theologisches Examen [Diplom]) від 8-9 грудня 1995 р.;

- Порядок проведення Першого теологічного іспиту/дипломного іспиту з євангелічної теології (Rahmenordnung für die Erste Theologische Prüfung/die Diplomprüfung in Evangelischer Theologie) від 22 березня 2002 р.;

- Пастирський дипломний курс «Євангелічна теологія» в межах Болонського процесу – Позиційне визначення Євангелічно-теологічного факультету (Der Pfarramts-/Diplomstudiengang «Evangelische Theologie» im Rahmen des Bologna Prozesses – Eine Positionsbestimmung des Evangelisch-theologischen Fakultätentages) від 8 жовтня 2005 р. та Ради і конференції Євангелічної церкви Німеччини від 7-8 жовтня 2005 р. та 11 грудня 2005 р. відповідно;

- Рекомендації комісії з реформи теологічної освіти (Im Dialog über Glauben und Leben - Zur Reform des Lehramtstudiums «Evangelische Theologie/Religionspädagogik». Empfehlungen der Gemischten Kommission, Hannover 1997; Problemfelder und Orientierungspunkte bei der Entwicklung

von BA-/MA-Studiengängen im Fach, «Evangelische Theologie/Religionspädagogik» - Lehramtsstudiengänge der Gemischten Kommission zur Reform des Theologiestudiums vom 19. Februar 2005).

Більшість із названих документів є маловідомими в середовищі української компаративістики та релігійної педагогіки. Їх дослідження розкриває нові перспективи дослідження теологічної університетської освіти Німеччини.

На нашу думку, названі документи в сукупності контенту відображують зміст, форми та методи діяльності сучасних теологічних факультетів німецьких університетів. Тому в межах нашого дослідження під терміном «документи, що визначають зміст теологічної освіти» ми маємо на увазі щойно названі документи, а також похідні та спрямовані на їх запровадження і практичну реалізацію в навчальному процесі теологічних факультетів.

Мета дослідження полягає у виявленні організаційних та змістових основ теологічної освіти в університетах ФРН, визначення феноменології її релігійної та педагогічної складових.

Об'єктом дослідження є теологічна освіта в університетах ФРН.

У дослідженні використано **методи**: термінологічного та структурно-логічного аналізу, узагальнення, систематизації наукових та документальних джерел.

Реалізація мети дослідження передбачає, перш за все, пояснення специфічних особливостей теології як науки та галузі знань.

Теологія в німецькій науковій системі

Університетська освіта Німеччини сформована відповідно до галузей знань та компетентностей, на формування яких спрямована діяльність структурних підрозділів ЗВО.

Аналіз документів, що визначають зміст теологічної освіти, дає підстави вважати, що в німецькій науковій системі, яка охоплює різноманітні галузі знань, поняття «теологія» знань традиційно пов'язується з християнською теологією, яка властива німецькому культурно-освітньому середовищу відповідно до цивілізаційної ментальної самоідентифікації. Останнім часом виникли дискусії щодо теології в контексті релігійного плюралізму та проблеми визначення іудейської та ісламської теології. Такі дискусії свідчать про трансформацію європейської освіти в бік світоглядного плюралізму та сприяють поглибленню розуміння теології не лише як соціокультурного явища, а й як науки та навчальної дисципліни.

Теологія займає особливе місце серед інших наук, маючи дотичні тематики з іншими галузями знань. Теологія має найбільше спільного з тими галузями науки, що вивчають релігійні явища. Німецькі фахівці (Empfehlungen, 2) вважають, що теологія за специфікою предметної галузі

та методами має спільність із гуманітарними та соціальними науками, а також із юриспруденцією та філософією.

Особливий статус теології серед інших наук зумовлений:

- інституціонально, оскільки прив'язаність до відповідних релігійних спільнот має гарантовані конституційні права;

- інтелектуально, оскільки має численні точки дотику в питаннях методології та пізнавального інтересу до суміжних гуманітарних та культурних наук;

- індивідуально, оскільки конкретний науковець, що досліджує теологію, повинен одночасно відповідати нормативним вимогам релігійної та наукової спільнот.

Як і інші галузі наукових знань, теологія користується захистом права на свободу науки, що зазначена у Федеральній Конституції Німеччини (ст. 5 абз. 3d).

Теологія як галузь знання має свої особливості, які відрізняють її від інших наук та визначають специфічні властивості.

Християнська теологія протягом усієї історії розвивалася як дослідження віри та життя церкви. Теологія не має абсолютно ексклюзивних власних методів пізнання або дослідження, дотримуючись методичних нормативів гуманітарних культурологічних та суспільних наук. Аналітико-систематичні та герменевтичні методи теології, аналогічно до названих наукових галузей, поєднуються зі специфічними методами пізнання у формуванні та нормуванні знань про людську сутність та людське суспільство.

При цьому були вироблені такі специфічні методи наукового дослідження, як історико-критичний метод інтерпретації Святого Письма, канонічна та психологічна герменевтика. Особливістю нинішнього дослідження в галузі християнської теології є співвідношення змісту та символіки віри з їх історичним контекстом для подальшого критичного аналізу та переосмислення.

Теологічна освіта має значний внесок у розвиток багатьох сучасних гуманітарних наук, що через тривалий процес диференціації по відношенню до теології отримали дисциплінарну академічну самостійність.

Християнська теологія у своєму визначенні поєднує трансцендентність та практику церковно-суспільної діяльності. Тому християнські церкви вважають університетську теологічну освіту необхідною умовою для подальшого священства, проповідництва, виконання різних професійних функцій у церковних закладах, а також для навчання релігії у школі та інших закладах освіти. Такого висновку ми дійшли на підставі аналізу змісту документів, що визначають зміст, форми та методи теологічної освіти в університетах Німеччини.

Християнські церкви Німеччини вважають, що освіченість у питаннях віри та теології сприяє свідомому сповіданню віри та є протиположною релігійному фундаменталізму та екстремізму. Зазначену тезу підтверджує документ «Толедських принципів з вивчення питань релігії та переконань у державних школах» (Toledo, 2007), що визначає концептуальні підходи європейської освіти у сфері вивчення предметів віроучительного та світоглядного спрямування. Як зазначено в названому концептуальному документі, успішне посередництво християнської віри, християнська соціалізація залежать від здатності вчителя до критичної самореалізації власних переконань і прагнень.

Щодо сутності теології – у науковому середовищі триває спір, чи є теологія нормативно-орієнтованою культурологією християнства або ж вона є наукою про Бога, що має догматичні вимоги до нормативу? Основою такого спору є протиріччя між історико-герменевтичним та систематичним концептуальними підходами.

Співвідношення між історико-герменевтичними дослідженнями та систематично-нормативними підходами є базовими для теології як науки, яка застосовує такі наукові методи, як герменевтичний аналіз релігійних текстів, аналіз понять і норм, дослідження віровчення, символіки тощо.

Німецькі фахівці переконані, що досвід християнської теологічної освіти в цьому сенсі може слугувати доброю основою для розвитку університетської теологічної освіти інших нехристиянських релігійних традицій, присутніх у сучасній Німеччині (перш за все, іудаїзму та ісламу) (Empfehlungen, 2).

Отже, теологія має успішне академічне минуле, змістовне сьогодення і перспективне майбутнє в німецькомовному академічному просторі.

Структура і організація християнської теологічної освіти в німецьких університетах

Традиційно теологічна освіта завжди існувала в німецькомовних університетах, про що свідчить їх історія. Організаційні форми теологічної освіти були різними: окремий факультет, інститут на філософському факультеті або в іншому підрозділі духовно-морального або етичного спрямування. Сьогодні факультети університетів залишаються основними організаційними підрозділами, у яких надається теологічна освіта на рівні, визначеному фаховими стандартами та системою вимог до знань та перевірки якості освіти. Лише теологічні факультети мають право габілітації. Традиційно зазначені факультети є місцем навчання майбутніх священників та церковнослужителів, а також учителів релігії (хоч загалом педагоги, які викладають навчальні дисципліни нерелігійного спрямування, мають навчатися в спеціалізованих закладах вищої освіти – інститутах). За традицією, факультети університетів знаходяться під опікою церкви, оскільки є складовою її місії та діяльності.

Аналіз змісту сайтів університетів та інших закладів вищої освіти Німеччини (Liste, 2018/2019) дозволяє дійти висновку, що, крім університетських факультетів теології, підготовка в галузі теології здійснюється церковними закладами освіти різних рівнів, які пропонують теологічні курси та дипломи.

Згідно з існуючим освітнім законодавством ФРН, теологія як навчально-наукова галузь має свою дисциплінарну автономію та право на наукове визнання. Водночас факультети мають договірні стосунки із відповідною церквою, що породжують низку прав і зобов'язань. Церкви беруть участь в управлінні факультетом, що визначено відповідними юридичними нормами.

Теологічні факультети здійснюють свою профільну діяльність у контексті діяльності кафедр, перелік та наукове спрямування яких визначає відповідна конфесія та університет. Оскільки організаційна структура діяльності теологічних факультетів уніфікована, то така структура зберігається для усіх теологічних факультетів. Таблиця, наведена нижче, дозволяє ознайомитись із переліком основних напрямів навчальної діяльності та розподілу навчальних предметів християнського теологічного факультету німецького університету.

Зміст викладання навчальних дисциплін християнської теології (Empfehlungen, 2)

Таблиця 2

Зміст викладання навчальних дисциплін християнської теології

Предмет	Складові предмету	
	Євангелічна теологія	Католицька теологія
Філософія	Філософія	Філософські основи теології (філософська пропедевтика)
Старий Заповіт та історичний контекст	Вивчення Старого Заповіту	Біблійна теологія: вивчення Старого Заповіту
Новий Заповіт	Вивчення Нового Заповіту	Вивчення Нового Заповіту
Історія церков, історія християнства, нинішній стан церков, екуменічна теологія Сходу і Заходу	Історія церкви та історія християнства: - давня історія Церкви; - новітня історія Церкви та сучасний стан	Історична теологія: - давня історія Церкви та патрологія; - середньовічна та новітня історія Церкви
Християнські віросповідання, традиційна герменевтика (катол.), Християнські сповідання (євангел.), етика	- систематична теологія, догматика; - етика та соціальна етика	Систематична теологія: - фундаментальна теологія; - догматика; - моральна теологія; - соціальна етика та християнське соціальне вчення
Церковна ієрархія, духовенство	Практична теологія	Практична теологія: - пастирська теологія;

Християнське виховання, викладання Закону Божого	Релігійна педагогіка	- релігійна педагогіка; - церковне право; - літургика
--	----------------------	---

Дана інформація дозволяє розуміти зміст курикулуму теологічного факультету.

Згідно з висновками німецьких аналітиків (Empfehlungen, 2), протягом останніх 10-20 років у галузі теологічної освіти відбулися глибокі зміни, пов'язані зі зміною структури запиту на фахівців означеної галузі. Підготовка кадрів священнослужителів та співробітників церковних структур значно зменшилася на користь інших категорій фахівців у галузі теології в державних університетах, частково перемістивши студентів, що готувалися стати священниками, до семінарій та недержавних ЗВО.

Зміст навчального процесу на теологічному факультеті державного університету Німеччини є результатом консенсусу, досягнутого між церквою (релігійною організацією) та університетом як закладом освіти. Як пояснив нам у ході наукової консультації відомий німецький науковець-теолог професор Т. Бремер (T. Bremer) з Мюнстерського університету, консенсус є результатом всебічного обговорення тієї чи іншої проблеми, пов'язаної з навчальним процесом, та досягнення спільної згоди: діалог триває до тих пір, поки такої згоди не буде досягнуто. У подальшому її буде формалізовано у вигляді документу, що відображає кінцевий результат та зміст практичної діяльності. Такий діалог може бути досить довготривалим, але завжди конструктивним.

Документи, що визначають змістову складову теологічної освіти, формулюють завдання, на виконання яких спрямований навчальний процес теологічних факультетів:

1. Формування цілісного світогляду християнина.
2. Створення умов для повноцінного церковного життя, практики молитви, богослужіння, аскези та інших практичних складових.
3. Засвоєння наукової методології, навичок самостійного наукового дослідження, церковної герменевтики, ісагогіки, екзегетики, опрацювання джерел історичного, церковно-канонічного, літургічного, еклесіологічного та сотеріологічного спрямування.
4. Розгляд сучасної картини світу, наукових досягнень, суспільних процесів різного характеру через призму церковного вчення (Empfehlungen, 2).

Вступаючи на навчання, сучасні студенти німецьких університетів мають декілька варіантів побудови траєкторії свого навчання в галузі теології, у залежності від фахових і життєвих завдань. У межах навчального процесу траєкторії навчання реалізуються шляхом визначення місця теології в контексті навчання конкретного студента (так званій «курс повної теології», другий або третій фах).

Курс «повної теології», тобто теології в якості основного фаху, обирають студенти, що вступають на теологічний факультет університету, щоб після завершення курсу навчання рівня бакалавра та магістра або стати священнослужителем, або зайняти посаду в церковній структурі, або стати викладачем теологічних дисциплін університету, або ж зайнятися науковими дослідженнями в галузі теології. Зазвичай студентами курсу «повної теології» стають випускники гімназій або церковних шкіл, де вони отримали ґрунтовну попередню підготовку. При цьому випускники, що отримали диплом «повної теології», можуть претендувати і на менш значні посади та робочі місця, які не потребують наявності диплому «повної теології».

Студенти можуть вступити на навчання на теологічному факультеті, обравши цей фах другим або третім. Це означає, що студент отримує фахову підготовку за будь-яким напрямом, а теологію вивчає додатково. За такою схемою навчається переважна більшість осіб, що планує в подальшому займатися педагогічною діяльністю чи спорідненою з нею, а також люди, що стають фахівцями з релігійних питань у різних сферах сучасного життя (культури, мистецтва, музики, засобів масової інформації, медицини, військової справи та інших галузей).

У залежності від обрання «первинності» власного фаху німецька система вищої освіти дозволяє вибудувати індивідуальну траєкторію навчання та набуття професійних компетентностей, а гнучкість та мобільність цього процесу робить його унікальним.

Порядок, послідовність, обсяг навчальної роботи за кожним напрямом фахової підготовки визначає факультет відповідно до всіх передбачених норм та правил, визначених державою, церквою та університетом, а також академічними традиціями факультету. Зазвичай організаційні та методичні основи навчального процесу на теологічному факультеті відображені в особливому документі – Порядку проведення екзамену (нім. Prüfungsordnung für das Fach Religionslehre), у якому сформульовано умови отримання кваліфікації відповідного рівня в результаті складання екзаменів та інших видів контролю, що виконує функцію академічних вимог до студента університету, який здобуває теологічний фах. Такий Порядок розміщується на сайті теологічного факультету й дозволяє студенту визначити індивідуальну програму навчання з правом вільного вибору навчальних дисциплін, семінарів, складання підсумкових іспитів тощо.

У Порядках визначено компетентності, на набуття яких спрямований кожен навчальний курс, а також вимоги до кількості та якості навчальної роботи, яку передбачається виконати студенту. Менторат допомагає студенту обрати навчальні дисципліни. У разі неуспішної здачі іспиту студент має додатково ще одну спробу. Якщо друга спроба виявляється невдалою – студента буде відраховано з університету.

Статистичне федеральне відомство здійснює моніторинг вищої освіти та формує інформаційні збірники, які містять різнобічну інформацію та аналітику. Проаналізуємо кількість студентів, що навчається на теологічних факультетах університетів Німеччини.

За даними Федерального статистичного управління (Studierende, 2019), кількість студентів у закладах вищої освіти Німеччини складала:

2016-2017 н.р. – 2 807 010 осіб;

2017-2018 н.р. – 2 844 978 осіб;

2018-2019 н.р. – 2 868 222 осіб;

2019-2020 н.р. (зимовий семестр) – 2 897 336 осіб.

Таблиця 3

Розподіл студентів німецьких закладів вищої освіти за напрямми підготовки (Religionen&Weltanschauungsgemeinschaften, 2019)

Галузі	Навчальний рік		
	2016/2017	2017/2018	2018/2019
Гуманітарні науки	342 928	341 642	336 193
Спорт	27 822	28 199	28 461
Право, економіка, суспільні науки	1 025 852	1 048 789	1 066 411
Математичні науки	315 393	318 675	319 992
Медицина, охорона здоров'я	171 024	176 633	180 916
Сільськогосподарські, лісові та харчові науки, ветеринарія	63 253	63 579	62 985
Інженерія	763 354	769 085	774 552
Мистецтво, мистецькі науки	93 717	94 264	94 189
Інші фахові напрями	3 667	4 112	4 523
Загалом	2 807 010	2 844 978	2 868 222

Теологія як галузь вищої освіти входить до групи гуманітарних наук (Geisteswissenschaften).

Динаміку розподілу студентів католицького та євангелічного теологічних факультетів Німеччини (до 2009 року) можна прослідкувати на спеціалізованому інтернет-ресурсі www.de.statista.com (Studierende, 2019).

На думку професора Томаса Бремера з Вестфальського університету м. Мюнстер, найбільш повні дані про кількість католиків, які вивчають теологію у ЗВО Німеччини, містить статистичний звіт, що розміщений на інтернет-ресурсі Katholisch-Theologische Fakultätentag (Katholisch-Theologische Fakultätentag, 2016). При цьому науковець зазначає про відсутність такої статистики з євангелічної теології, що пов'язано з методикою побудови статистики цієї конфесії.

У 2007 році в Німеччині було проведено комплексне дослідження теологічної освіти, результати якого відображають певні тенденції та процеси, що характеризують її стан (Empfehlungen, 2). Оскільки пізніше аналогічних розвідок не проводилось, це дає нам підстави вважати отримані дані як такі, що відображують у цілому зазначений напрям освіти.

За даними, отриманими під час зазначеного дослідження, у 2007 році теологію вивчало 42 500 студентів. Приблизно рівна кількість студентів навчалася католицькій та євангелічній теології. При цьому першим (тобто основним фаховим) напрямом теологію обрало лише 16 783 з 1,94 млн. студентів (2007), що складає 0,86 %. Переважна більшість із них навчалася в університетах (понад 80 %), незначна частина – у церковних ЗВО (близько 4 % у євангелічних та менше 6 % у католицьких), а також у вищих професійних та Баден-Вюртенбургському педагогічному.

Кількість студентів «повної теології» значно зменшилася (з 1995 до 2007 року – на 60 %). Але в цьому питанні спостерігаються регіональні особливості.

Станом на 2007 рік більше половини студентів у Німеччині вивчають теологію як другий та третій фах. При цьому значно виросла кількість студентів, які обрали теологію другим і третім фахом. Дослідники зауважують, що другий та третій фах з теології обирають студенти, які не мають традиції християнського виховання в сім'ях, однак вбачають сенс у вивченні теології для подальшого викладання релігії як перспективного фаху.

На відміну від кількості студентів «повної теології», кількість студентів-теологів, що готуються стати викладачами, зростає (у католицькому сегменті більше, ніж у євангелічному).

Як зазначено на сайті, Мюнстерський університет на теологічному факультеті має найчисельнішу студентську аудиторію: у 2018 році на католицькому відділенні навчалося понад 2000 студентів, на протестантському – близько 1500, працює 34 професори (найбільше серед теологічних факультетів Німеччини, 13 на євангелічному і 21 на католицькому факультетах).

Другим за чисельністю можна вважати теологічний факультет Мюнхенського університету: у 2007 році 352 студенти навчались на євангелічному факультеті, а 935 – на католицькому), працював 31 професор, 12 на євангелічному і 19 на католицькому факультетах (Empfehlungen, 2).

Отже, зазначені дані дозволяють зробити висновок про стан теологічної освіти, організаційні форми та кількісний склад студентів теологічних факультетів університетів Німеччини.

Висновки. У ході дослідження проаналізовано маловідомі німецькомовні джерела, у результаті чого з'ясовано організаційні форми діяльності та з'ясовано зміст курикулуму теологічних факультетів університетів Німеччини, особливості й зміст навчальних програм дисциплін, що вивчають студенти теологічних факультетів університетів Німеччини відповідного академічного кваліфікаційного рівня (бакалавр, магістр), обсяги, види та форми навчальної роботи, джерела інформації й форми та методи навчальної роботи з ними, способи та методи оцінки

результатів навчальної роботи студентів, специфіку й методичку самостійної теоретичної та практичної підготовки студентів.

Виявлено, що теологічні факультети існують в університетах Німеччини від моменту створення та є вагомими чинниками самої концепції університету. На підставі аналізу історичних даних нами схарактеризовано окремі важливі аспекти підготовки теологів, що збереглися у вигляді академічних традицій донині. Досліджено організаційні форми надання теологічної освіти в університетах ФРН, виявлено особливості побудови навчального процесу та академічних правил і традицій.

У ході дослідження з'ясовано, що церкви Німеччини виходять із того постулату, що теологічна освіта може існувати лише у взаємовідносинах із відповідною церквою, що зумовлює відсутність у країні позаконфесійної теологічної освіти. Університети, що є державними світськими закладами вищої освіти, керуються цією нормою стосовно теологічної освіти (незалежно від організаційної форми та способів надання освіти).

Дослідження розширює знання про умови діяльності релігійної спільноти сучасної Німеччини, а також про систему вищої освіти загалом і теологічної освіти зокрема. Результати дослідження можуть сприяти глибшому розумінню організаційної та функціональної структури теологічних факультетів університетів Німеччини, можуть бути використані для організації теологічної освіти в Україні.

Перспективи подальших наукових розвідок. Перспектива дослідження методичних аспектів теологічної освіти, практики навчальної, науково-дослідної діяльності, післядипломної освіти, а також питань працевлаштування випускників теологічних факультетів університетів Німеччини та подальшої фахової діяльності в галузі теології, могли би стати елементами комплексного дослідження теологічної освіти Німеччини як явища сучасного освітнього простору.

ЛІТЕРАТУРА

- Основной закон Федеративной Республики Германии, 23 мая 1949 г. (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 1949).* Retrieved from: https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&object=translation&l=ru.
- Empfehlungen zur Weiterentwicklung von Theologien und religionsbezogenen Wissenschaften an deutschen Hochschulen (Drs. 9678-10), Januar 2010.* Retrieved from: [<https://www.bmbf.de/files/WissenschaftsratEmpfehlung2010.pdf>].
- Handbuch des staatskirchenrechts der Bundesrepublik Deutschland* (2005) 2. Bd. (Deutsch) Gebundenes Buch – 1995 von Joseph Listl, Dietrich Pirson.
- Handbook of Theological Education in World Christianity: Theological Perspectives, Ecumenical Trends, Regional Surveys* (2010). Edited by Dietrich Werner, David Esterline, Namsoon Kang, and Joshva Raja. Eugene, Ore.: Wipf and Stock with Regnum Books International.
- Jackson, R. (2014). *Signposts – Policy and Practice for Teaching about Religions and Non-Religious Worldviews in Intercultural Education*. Council of Europe.

- Katholisch-Theologische Fakultätentag*. Retrieved from: [<http://kthf.de/wp-content/uploads/2015/12/Statistik-der-Studierendenzahlen-2016.pdf>].
- Liste der Hochschulen in Deutschland*. Retrieved from: [https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Hochschulen_in_Deutschland].
- Religionen & Weltanschauungsgemeinschaften in Deutschland: Mitgliederzahlen* (2019). Retrieved from: [https://www.remid.de/info_zahlen/].
- Religionszugehörigkeiten* (2018). Retrieved from: [<https://fowid.de/meldung/religionszugehoerigkeiten-2018>].
- Religiöse Bildung erforschen: Empirische Befunde und Perspektiven* (2014). Schreiner, Peter; Schweitzer, Friedrich (Hrsg.) Münster, New York: Waxmann.
- Sapientia Christiana* (1979). Retrieved from: [http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_15041979_sapientia-christiana.html].
- Studierende an Hochschulen – vorläufige Ergebnisse*. Retrieved from: [https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bildung-Forschung-Kultur/Hochschulen/Publikationen/_publikationen-innen-hochschulen-studierende-vorlaeufig.html?nn=206104].
- Studierende in den Fächern evangelische und katholische Theologie WS 1998/99 bis WS 2008/09*. Retrieved from: [<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/159026/umfrage/studierende-evangelische-und-katholische-theologie/>].
- Toledo Guiding Principles on Teaching about Religions and Beliefs in Public Schools*. Retrieved from: www.osce.org/odihr.
- Veritatis Gaudium* (2017). Retrieved from: [<https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2018/01/29/180129c.html>].

РЕЗЮМЕ

Тарабан Юрий. Организационные и содержательные основы теологического образования в университетах Федеративной Республики Германии.

Исследование посвящено анализу организационных и содержательных основ теологического образования в университетах Германии. Определены и описаны основные особенности организации теологического обучения в университетах Федеративной Республики Германия. Названы малоизвестные документы, определяющие содержание богословского образования в Германии с учётом религиозных особенностей различных конфессий. Описан крикулум теологического факультета. Определены задачи преподавания теологии в университете Германии.

По нашему мнению, исследование организационных и педагогических особенностей деятельности немецких теологических факультетов помогает использовать их элементы в практической деятельности для учебных заведений Украины. Результаты исследования помогают определить некоторые практические рекомендации на будущее.

Ключевые слова: теологическое образование, учреждения высшего образования, теологические факультеты, конфессиональные учреждения теологического образования, типология учреждений образования, подготовка специалистов по теологии, религиозная структура населения Германии, структура теологического образования.

SUMMARY

Taraban Yurii. Organizational and content foundations of theological education at the universities of the Federal Republic of Germany.

The modern European educational field includes many components that together provide formation of the life competences, necessary for a person to solve urgent problems of social and professional activities. European education has traditionally contained matters of religious education and upbringing, which are implemented in various ways, specifically through theological education. The peculiarities of the modern Europeans mentality are awareness of religious education, knowledge of the foundations of their own religious tradition as an element of self-identification, as well as pluralism, tolerance, and respect for a representative of another cultural and historical identity. The theological education is a direction of pedagogy, that is mainly implemented into the communicative tasks. Also, due to the level of its success, we can assume it regarding the progress of the theological education system itself. These considerations reflect the leading aspects of the system of interaction between the state, school, religion, the society wherein the European system of theological education operates. Thus, there is a necessity for highly qualified theologians. Nowadays, theological education is a specific field of German university educational activities. It reflects the confessional structure and religious composition of the country's population. The research focuses on the organizational and content foundations of theological education in German universities. The main features of theology studies organization at universities in the Federal Republic of Germany are defined and described. There are named little-known documents, which determine the content of theological education in Germany taking into account the religious characteristics of different faiths. The curriculum of theological faculty is described and the tasks of teaching theology at the German Universities are defined. In our opinion, the research of organizational and pedagogical characteristics of German theological faculties' activities helps to use their elements in the practical activities for Ukrainian education institutions. The results of the research help to identify some of the practical recommendations for the future.

Key words: theological education, institutions of higher education, theological faculties, religious institutions of theological education, typology of education institutions, training specialists in theology, religious structure of the German population, structure of theological education.